

Hogyan írjunk transzkulturális irodalomtörténetet?

Absztrakt. Az utóbbi évtizedek egyik meghatározó irodalomelméleti diskurzusa a transzkulturalizmus jelenségéhez köthető, központi fogalmai a migráció, a globalizmus, a többnyelvűség és a többes identitás. A tanulmány azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy vajon a transzkulturalizmus elméleti kerete csak az utóbbi évtizedek tapasztalatára és diskurzusára applikálható, vagy pedig alkalmazható és kiterjeszhető történeti képződményekre is. Van-e a transzkulturalizmusnak történetisége, történeti perspektívája? A tanulmány kiindulópontja a Ladislav Futtera, Václav Petrbok, Václav Smyčka és Matouš Turek szerkesztésében megjelent Jak psát transzkulturální literární dějiny? – Hogyan írjunk transzkulturális irodalomtörténetet? (2019) című monográfia, amelynek tanulmányai több perspektívából közelítenek a fenti kérdéshez.

Bevezetés

A transzkulturalizmus mint elméleti tér annyira jól illeszkedik bizonyos kérdésfelvetésekhez, amelyek kulturális és nyelvi kisebbségi környezetben felvetődnek, hogy gyakran automatikusan és reflektálatlanul alkalmasnak találja a kutató arra, hogy választ adjon a saját kutatási területéhez kapcsolódó megközelítésmódokra, értelmezési problémákra. De vajon tényleg alkalmas a transzkulturalizmus a közép-európai és a kisebbségi irodalomban felmerülő nyelvi-kulturális-identitáskérdések tárgyalására?

Maga a kérdésfelvetés további kérdéseket implicál. Vajon mi a helyzet a történetiséggel? Hogyan fogjuk fel a transzkulturalizmust? Csak mint az utóbbi évtizedek tapasztalatát és diskurzusát, amely a globális világ kialakulása következtében jött létre, vagy alkalmazható és kiterjeszhető történeti képződményekre is? Van a transzkulturalizmusnak történetisége, történeti perspektívája? Kapcsolatba hozható olyan formációkkal (Római Birodalom, középkor, reneszánsz, Monarchia-diskurzusok), amelyek kialakításában a többnyelvűség, a nyelvváltás, a többes identitás alapvetőnek számítanak – vagy épp ellenkezőleg, ez határozottan csak napjaink elméleti bázisaként hasznosítható?

Amikor a kifejezéssel először találkoztam, és belevetettem magam a transzkulturalizmus szakirodalmának áttanulmányozásába, abban szerettem volna hinni, hogy annak egy tágabb, korokon átívelő, többféle helyzetre applikálható elméleti diskurzusával számolhatok – a kínzó kétely viszont végig megmaradt. Hiszen a transzkulturalizmus alapművei, hogy csak Wolfgang Iser sokat idézett, alapműként funkcionáló tanulmányára utaljak, általában

nem térnek ki a történetiség kérdéskörére.¹ Éppen ezért vált különösen érdekessé a 2019-ben Ladislav Futtera, Václav Petrbok, Václav Smyčka és Matouš Turek szerkesztésében megjelent *Jak psát transkulturní literární dějiny? – Hogyan írunk transzkulturális irodalomtörténetet?* című monográfia, amely a Cseh Tudományos Akadémia „germanobohemista” kutatócsoportja 2018. november 15-16-i konferenciája anyagának szerkesztett változatát tartalmazza.²

Transzkulturalizmus és irodalomtörténet-írás

A Václav Smyčka és Václav Petrbok szerzőpáros által írt előszó³ rögtön az első mondatban szabadkozik a címadás miatt, mondván: az olvasó ennek nyomán joggal várja el, hogy majd egyértelmű választ kap a címben feltett kérdésre, valamiféle konyhai receptet, ilyenekkel azonban, definitív modellel természetesen nem tudnak szolgálni. Mégsem állítják, hogy a könyv elolvasása teljes idővesztés, hiszen olyan kérdéseket vetettek fel és tárgyaltak meg, amelyeket egy későbbi szintézishez elengedhetetlennek gondolnak – és amelyek felvetése és megtárgyalása nem pusztán információk összegzése, hanem irodalomelméleti értelemben is az irodalomtörténeti paradigma megújításával kecsegtet. A kötet tanulmányait egyébként két nagy csoportra osztják: a tanulmányok egy része a hagyományos bohemisztika és germanisztika megközelítésmódjait bírálja, a homogén nemzettudat irodalomtörténeti leképezéseit, a transzkulturalizmus hiányát ott, ahol az lehetséges lenne; más tanulmányok pedig a transzkulturalizmusnak a történetiségben már létező megközelítésmódjait vetették kritika alá, mint amelyek továbbgörgették a populáris dichotomikus modelleket (pl. a híd gyakori metaforáját), vagy éppen új transzkulturális topológiára tesznek javaslatot, mint például Dieter Heimböckel és Manfred Weinberg, akik a csodálkozás jelenségét mint az interkulturalitás feltételét tárgyalják, a jelentéseltolódások koncepciójának részeként.

Éppen az előbb említett szerzőpáros, tehát Dieter Heimböckel és Manfred Weinberg vetette fel a legtöbb általános kérdést.⁴ Tanulmányuk elején Milan Kunderát idézik, aki 1991-ben egyik írásában megjegyezte: „A világ egyetemi felosztása germanisztikára és szlavisztikára (ez az egyetemek Jaltája) mély árokkal választotta szét Kafkát és Hašeket, illetve a német és cseh Prágát.”⁵

1 Wolfgang WELSCH, *Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today = Spaces of Culture: City, Nation, World*, szerk. Mike FEATHERSTONE és Scott LASH, London: Sage, 1999, 194-213. URL: http://www2.unijena.de/welsch/papers/W_Welsch_Transculturality.html (Letöltés dátuma: 2020. 11. 18.)

2 Václav PETRBOK – Václav SMYČKA – Matouš TUREK – Ladislav FUTTERA (szerk.), *Jak psát transkulturní literární dějiny?*, Praha: Akropolis, 2019.

3 Václav SMYČKA – Václav PETRBOK, *Jak psát transkulturní dějiny? = Uo.*, 7–17.

4 Dieter HEIMBÖCKEL – Manfred WEINBERG, *Projekt interkulturality revisited. Region – interkulturalita – Kafka = Uo.*, 81–103.

majd hozzátették: „az interkulturális történelemnek éppen ezt az árkot kell újra betemetnie.”⁶ Ehhez azonban az is szükségeltetik, hogy a történelmet nem csak egy régió lakossága egy bizonyos csoportjának perspektívájából szükséges nézni, hanem a régió egyfajta metaperspektívájából. Vagyis egyrészt az így felfogott történelemnek hangsúlyozottan a régió egészéhez kell kapcsolódnia, másrészt ezt a területet hangsúlyosan nyitottként kell felfogni, harmadrészt pedig azzal szükséges részletesen foglalkozni, milyen kulturális artefaktumok konstruálták meg ezt a régiót, különös tekintettel arra, hogy miben tér el ez az eddigi irodalomtörténetekben középpontba állított képtől. Például – állítják a szerzők – el kell szakadni a bohemisták által hagyományosan képviselt cseh – német ellentétől, vagyis a transzkulturális perspektívát létre kell hozni, hiszen nincsenek vagy nagyon kevésbé vannak előzményei.⁷

A szerzőpáros részletesen foglalkozik az irodalomtörténet-írás válságával és lehetetlenségével is, amelyet ebben az írásban nem részleteznék, viszont azt is megjegyzik – Jochen Vogtra hivatkozva⁸ –, hogy bár irodalomtörténetet írni lehetetlen, mégis szükséges. Majd pedig Danilo Kišre hivatkoznak, aki szerint „ha ma ebben a széles és heterogén kulturális közegben, ennyi nemzeti kultúra és nyelv között valamilyen egységet látunk, akkor az nagyrészt valamilyen egyszerűsítés következménye; a különbségek figyelmen kívül hagyásának és a hasonlóságok hangsúlyozásának. Ez pontosan az ellentéte annak, ami a nacionalisták stratégiája: a hasonlóságok figyelmen kívül hagyása, és a különbségek hangsúlyozása.”⁹ Dieter Heimböckel és Manfred Weinberg szerint azért kell megalkotnunk a saját irodalomtörténeteinket, hogy ne engedjük át a terepet, mert biztosak lehetünk benne, hogy mások másfajta, még problematikusabb irodalomtörténeti konstrukciókkal fognak előállni.

Ennek kapcsán az identitás kérdése vetődik fel egyik központi fogalomként, amelyre azt a meghatározást tartják érvényesnek, amely szerint az identitásra „nem lehet a szociális aktorok tudatának kvázi-természetes folyamatos állapotaként tekinteni”, hanem a „differenciák, a különbségek dramatizálásának effektusaként”.¹⁰ Az identitáskérdések a kritikus, átmeneti időszakokban vetődnek fel, a nyugodtabb korokban rejtettek maradnak. Ezzel az identitás szituációfüggő kategóriává válik.¹¹ Vagyis az interkulturalitást az interkulturális irodalomtörténetekben sem szabad statikus sémaként felfogni, hanem csak időben differenciálva. A konfliktusos időszakok után a kultúrák összeolvadásának időszaka következik – ami jól megfigyelhető cseh-német relációkban is.¹²

5 Uo., 82.

6 Uo., 82.

7 Uo., 83.

8 Uo., 84.

9 Uo., 87.

10 Uo., 87.

11 Uo., 87.

12 Uo., 88.

Mire kell tehát figyelni egy konkrét transzkulturális irodalomtörténetben? Egyrészt az időfaktor még mélyebb felfogására szükséges koncentrálni, másrészt a kultúrák statikus együttélésének leegyszerűsítő felfogását kell elkerülni, a „Denken-wie-üblich, „myšlení-jako-obvykle”, tehát a „gondolkodni-mint-szokás”, a „megszokott módon gondolkodás” (Alfred Schütz)¹³ megelőzésére célszerű törekedni. Az interkulturalitás nem vonja kétségbe a saját és az idegen reprezentációját, viszont feltételezi a dekonstrukciójukat, vagyis kétségbe vonja azt, mi a saját és mi az idegen. Az interkulturalitás fordítás egy ismeretlen nyelvhasználatba – egy olyan nyelvhasználatba, amely feladja a mindig tudás szükségességét. Ezen az „öntudatlan beszéd”-en, öntudatlan nyelvhasználaton kell megfogalmazni a gondolatainkat az érthetőség határain belül. Amit felszabadít bennünk az öntudatlan beszéd és a megszokott gondolkodástól való elrugaszkodás – az a csodálkozás képessége, amely nem más, mint „a tudatlanság tudatosítása”,¹⁴ a csodálkozásé, amely meglepetést okoz az elsajátítotthoz, megtanulthoz viszonyítva.

6 A szerzőpáros ezen a ponton vezeti be a recepcióesztétikából jól ismert horizont fogalmát, de annak egy sajátos interkulturális értelmezését-kontextusát adva. Eszerint az interkulturális konstellációk leírását nem az érintett kultúrák határaival kell kezdeni, hanem közös horizontjukkal. A horizonton belül sem egyesül, keveredik, hibridizálódik minden, éppen ezért bizonyos jelenségek leírásához szükségszerűen a határok felrajzolásán keresztül vezet út – viszont a horizont modelljének a segítségével arra kell törekednünk, hogy rámutassunk, az ezeket alkotó elemek nem stabilak, határaik csak időlegesek; foglalkozunk a stabilnak tűnő elemek kialakulásának feltételeivel; és ezeket a stabilnak tűnő elemeket, a „nemzeti kulturális egyértelműségek szigeteit” helyezzük a keveredés és az elmozdulás jelenségeibe – írja Dieter Heimböckel és Manfred Weinberg, egy régebbi tanulmányukat idézve.¹⁵

Norbert Mecklenburgra hivatkozva hívják fel a figyelmet arra, hogy a társadalom olyan részcsoportjai, mint az etnikai, nyelvi és/vagy szubkulturális kisebbségek nem automatikusan interkulturálisak – leegyszerűsítő általánosítás lenne például a nemzeti kisebbségek irodalmát automatikusan interkulturálisnak felfogni – ugyanabba a hibába, a homogenizáció hibájába esnénk általa, mint a megelőző irodalomtörténetek. Azt a kérdést érdemes inkább feltenni, hogy egy szerzői életműben vagy konkrét szövegben hogyan jelenik meg az „interkulturalitás potenciálja”.¹⁶

Erre a vizsgálatra több szerző esetében Kafka az egyik legmegfelelőbb példa. A Heimböckel – Weinberg szerzőpáron kívül többen foglalkoznak a Kafka-jelenséggel, pl. Marek Nekula, aki a bevezetőnkben feltett kérdést, amely a Welsch-féle transzkulturalitás-konceptió időbeli érvényességére

13 Uo., 88.

14 Uo., 89.

15 Dieter HEIMBÖCKEL – Manfred WEINBERG, *Interkulturalität als Projekt*, Zeitschrift für interkulturelle Germanistik, 2014/2., 138.

16 Dieter HEIMBÖCKEL – Manfred WEINBERG, 2019, *i. m.*, 96.

vonatkozott, úgy válaszolja meg, hogy Közép-Európára biztosan nem érvényes az a feltételezés, miszerint azt homogén nemzeti kultúrák alkották volna a globális hibridizáció és heterogenitás előtt.¹⁷

Ladislav Futtera szintén több javaslatot fogalmaz meg egy lehetséges transzkulturális irodalomtörténetről. Szerinte egyrészt kritikának kell alávetni az eddigi irodalomtörténeti modelleket, főként azokat, amelyek a nyelvek és kultúrák kapcsolatát csak konfliktusforrásként kezelték, másrészt rákérdez az irodalomtörténeti stratégiákra is. Eszerint három ilyen stratégia figyelhető meg: az egyik szeleteket vesz az irodalom folyamatából, amely szeletek az irodalmi mező rekonstruálását végzik el; a másik periodizációban gondolkodik, tulajdonképpen megszervezi, lineárisra és teleologikusra teszi a történelmet és az irodalom történetét; a harmadik pedig kapcsolatokban, linkekben, határfolyamatokban gondolkodik, ezért nem lineáris, nem esszenciális és nem hierarchikus, továbbá lehetőséget nyújt arra, hogy az irodalmi folyamatokat ne felülről, hanem alulról szemléljük. Futtera mindhárom példa kapcsán megemlíti a transzkulturális irodalomtörténet-írás esélyeit: első esetben transzkulturális csomópontokra, változásfolyamatokra koncentrálva; második esetben politikai és szociális kontextusokban elgondolva az irodalmat és a nyelvi folyamatokat, a vernakularizációt, a patriotizmust és a nacionalizmust; harmadik esetben transzkulturális kapcsolatokra koncentrálva.¹⁸

A kötet négy nagy tematikus blokkba helyezi el a transzkulturális irodalomtörténet lehetőségeiről szóló tanulmányokat. Az első blokk a transzkulturalizmusnak az irodalomtörténet-írás területén betöltött szerepével foglalkozik, a második a transzkulturalizmus modelljeivel és metaforáival, a harmadik a transzkulturalizmus és a történelmi tapasztalat kérdésével, a negyedik pedig a transzkulturalitás, az intertextualitás és a fordíthatóság kérdéskörével. Ezt a negyedik blokkot Jan V. Hon tanulmánya vezeti be, amely három paradoxonnal indít:

1. Aki azt kérdezi, hogy *hogyan* írjunk transzkulturális irodalomtörténetet, az egyúttal válaszolt is arra a kérdésre, hogy vajon lehet-e még egyáltalán irodalomtörténetet írni.
2. Aki transzkulturális irodalomtörténetet akar írni, feltételezi, hogy az irodalomtörténet koncepcióját emancipálni lehet, el lehet szakítani azoktól a nacionális, nemzeti kiindulópontoktól, amelyek a 19. századtól kezdődően formálták.
3. A transzkulturális irodalomtörténet továbbra is feltételezi de facto a kultúra nemzeti felfogását, amely éppen ezzel az elhatárolódással képes párbeszédbe lépni más „nemzeti” kultúrákkal.¹⁹

17 Marek NEKULA, *Franz Kafka a historiografie národních literatur = Uo.*, 55.

18 Ladislav FUTTERA, *Ve spárech času. K problematice periodizace transkulturně pojatých literárních dějin českých zemí = Uo.*, 137–164.

19 Jan K. HON, *Překlad, převyprávění a světská epika v transkulturních literárních dějinách = Uo.*, 189.

A továbbiakban a szerző a „többnyelvű irodalmi tér transzkulturális kapcsolatainak egyetlen elemére”,²⁰ az irodalmi fordításra, tehát a műfordításra koncentrálnak, és filológiai aprólékossággal mutatja ki azt, hogy a 15. századi francia Coudrette verses epikáját hogyan adaptálta németre és prózára a svájci német Ringoltingeni Thüiring, majd pedig ebből hogyan készített fordítást cseh nyelvre egy ismeretlen szerző – majdnem kétszáz év keretezésében. Az átvételnek, átalakításnak, fordítási stratégiáknak a retorikai eljárásaiból az irodalom transzkulturális működésének, kapcsolatrendszerének filológiai pontosságú hálózatára láthatunk rá, átvételek, hatáseffektusok, korjellemző stratégiák rajzolódnak ki – és egyúttal a német-cseh irodalmi hatásviszony transzkulturális aspektusai is. Hon konklúziója ennek nyomán úgy hangzik, hogy a cseh országrészek transzkulturális irodalomtörténetének megírásában alapvető jelentőségű, hogy a műfordítást ne pusztán leíró matricaként fogjuk fel, hanem mint diakronikus heurisztikus sorvezetőt, amelynek csak pontos használata után leszünk képesek rekonstruálni az adott multikulturális környezet összefüggéseit annak dinamikus komplexitásában.²¹

Václav Smyčka tanulmánya *A cseh és a csehországi német irodalom intertextusa* címet viseli, alcíme pedig: *Rezonanciák, palimpszesztusok és potyautasok*. Az írás abból indul ki, hogy az irodalomtörténet a 19. században olyan tudományként alapozódott meg, amely a gyökereket kereste, és fejlődési fákat, ágakat konstruált. A tény, hogy az egyes irodalmak olyan típusú rizómákat hoznak létre, mint amelyekről Deleuze és Guattari írt, sokáig nem vizsgálta az irodalomtörténet-írás. Bár több monográfia utalt rá, mennyire összekapcsolódva, egymásra hatva jöttek létre az egyes nyelvek irodalmi, a nemzeti irodalom paradigmájában a mai napig ezeket marginalizált, egyedi eseteknek tartják, kivételeknek. Smyčka Turečekre hivatkozik, amikor azt állítja, annak a „reális többnyelvűségnek, multikulturalitásnak” a megjelenítése, „amely egy adott kor természetes részeként”²² jelent meg, még napjainkban is nehéz. Smyčka három konkrét modellt mutat be az irodalmak összefonódására, amelyeket a rezonancia, a palimpszesztus és a potyautas kognitív metaforáival jelöl – mindet az intertextualitás specifikus típusaiként.

A cseh irodalomtudós tanulmánya elején leszámol a hagyományos „hatás”-elmélettel, mondván, az valami egyoldalú, jól körülhatárolható, szinte mechanikus létmódot implicál, gyakran életrajzi jellegű, pozitivistá perszonalizációként jelenik meg. Ebből az olyan strukturalisták tudtak csak kitorzni, mint Vodička és Mukařovský, akik szövegimmanens módon az irodalmi struktúra dinamikus mozgásait vizsgálták.²³ Azonban ők sem vetettek számot azzal,

20 Uo., 190.

21 Uo., 214.

22 Dalibor TUREČEK, *Summář. Diskurzivita české literatury 19. století*, Brno: Host, 2018, 41.

23 Václav SMYČKA, *Intertext české a českoněmecké literatury. Rezonance, palimpsesty a černí pasažéri* = szerk. Václav PETRBOK – Václav SMYČKA – Matouš TUREK – Ladislav FUTTERA, *i. m.*, 223–224.

hogy az irodalmi folyamatokat nem paralellizmusokként, hanem mint heterogén kontinuumokat szükséges vizsgálni. Hasonló kritikában részesül a komparatista vizsgálat is a szerző részéről, mely különálló egységekként képzelet el a nemzeti kánonokat, csak multiplikálja azokat, nem tud számot vetni a kapcsolatok és átmenetek finom, kapilláris kapcsolataival, kontinuitásával. Ezt a már említett három intertextualitástípussal gondolja sikeresen végrehajthatónak, miközben e három típust a bele-írás (do-pisování), az át-írás (pře-pisování) és az ellen-írás (proti-psaní) fogalmaival véli leírhatónak.²⁴

1. rezonancia – az egymásra ható, sosem teljesen ekvivalens kódok kontinuitása, amely nem egyirányú.
2. palimpszesztus – átírat, beleírás a már létező szövegbe, amikor is egy létező szöveg egy részét egy másikkal, újabbal helyettesítünk. Különösen a 18-19. századi német-cseh transzkulturális intertextuális viszonyokra használható.
3. potyautas – radikálisabb az előzőeknél, a plágiummal határos – a fordítás saját szöveggé váló prezentálása, amelyben elveszik az eredeti.

Václav Petrbok Karel Hynek Mácha, a nagy cseh romantikus költő németül írt verseivel, azok kontextusával és a cseh irodalomban való elhelyezhetőségének kérdéseivel foglalkozik tanulmányában. A 19. századi cseh romantikus történetírás a költő német nyelvről cseh nyelvre történő váltását, fordulatát a nemzeti öntudatra ébredő hazafias költő toposzával írta le, de feltehető a provokatív kérdés, hogy vajon Mácha folytatta-e a németül írást cseh verseivel párhuzamosan is? Másrészt: Mácha német és cseh versei egymás fordításai, adaptációi-e? (Tehát szerzői fordítások, önfordítások?) Petrbok Georg Kremnitzre hivatkozik,²⁵ aki a szerzők által választott nyelv kérdésével foglalkozik írásaiban, azzal, vajon minek a hatására nem az első nyelvén ír egy szerző.

Petrbok szerint „a szerzői alkotói individualitás a felhasznált nyelvi kódtól függetlenül oszthatatlan, éppen ezért komplex megítélés alá kell helyezni”,²⁶ nem szabad elhallgatni és kizárni a más nyelven írt műveket. Lampingra hivatkozva jelenti ki, hogy az önfordítás alapvetően két típusra osztható attól függően, hogy az első nyelvről vagy az első nyelvére fordít-e a szerző, a fordítási kérdéseket pedig az adott kor kontextusába helyezve kell megítélni.²⁷

Konklúzió

Mint látható, fölöttébb tanulságosnak látszik a magyar irodalomtudomány és irodalomtörténet-írás számára, hogy a cseh és német transzkulturális iroda-

24 Uo., 243.

25 Uo., 254.

26 Uo., 256.

27 Uo., 259–260.

lomtudomány és irodalomtörténet-írás hogyan viszonyul transzkulturalitás és irodalomtörténet-írás kapcsolatához, kapcsolatának kérdéseire. Mivel a fent ismertetett kötetből a magyar irodalomtörténet-írás is inspirálódhat, az alábbiakban megpróbálom röviden felvázolni a cseh és magyar kontextus közti különbségeket és paralellizmusokat:

1. A tanulmánykötet meglehetősen lazán, a szakirodalom egy jelentős részével ellentétben tulajdonképpen egymás szinonimáiként kezeli a multikulturalizmus, interkulturalizmus és transzkulturalizmus fogalmát – de nem reflektálatlanul, erre a kötet előszava is utal. Mivel – ellentétben Welschsel – nem látnak túl nagy különbséget a három fogalom használatában, nem egységesítik a monográfia nyelvhasználatát, hanem az egyes szerzőkre bízzák a terminológiai kérdéseket. Német közegben mindenképpen, de magyar közegben is sokkal inkább látható törekvés a három kifejezés eltérő használatára.²⁸

2. Míg a cseh közeg alapvetően a cseh – német viszonyra építi a transzkulturális viszonyokat, amelyet a zsidó kultúra és irodalom kapcsolatrendszer színezt, addig a történelmi Magyarország soknemzetiségű államként sokkal gazdagabb transzkulturális viszonyokra ad lehetőséget – az irodalom területe is, a kezdetektől egészen a 20. századig.

3. Ebből következően: a transzkulturális viszonyok vizsgálata a szerzői életművekben és szövegekben, az egyes irodalmak közötti hatásviszonyok rendkívül bonyolult kapcsolódási pontokat építenek. A csehhez viszonyítva: biztosan nincs olyan magyar irodalomtörténész, aki egyszerre beszélne magyarul, szlovákul, ruszinul, románul, szerbül, horvátul, németül..., ráadásul otthonos lenne a felsorolt nyelvek irodalmában és kapcsolatrendszerében – tehát csak kollektív projektként képzelhető el egy „transzkulturális magyar” (az idézőjel a fogalom paradoxonára utal) irodalomtörténet megírása.

4. A határon túli magyar kisebbség irodalma és irodalmának bonyolult kapcsolatrendszer szintén olyan jelenség, amelynek a cseh közegben kevésbé van párhuzama. Fontos felismerés, hogy az ún. határon túli magyar irodalmak sem automatikusan transzkulturálisak, egyúttal a cseh kötet jellemző módon nem foglalkozik a Csehország határain kívül létrejövő cseh irodalommal – ilyen a magyar irodalom többközpontúságának kontextusában elképzelhetetlen. Egyrészt természetesen azért van ez így, mivel nincsenek olyan nagy létszámú cseh határon túli közösségek, mint a magyarban, másrészt a szlovákiai cseh irodalom sem kerül szóba. Továbbá – bár idézik Kunderát, az emigráns, esetleg nyelváltó cseh írókkal sem foglalkoznak.

5. A kötet több tanulmánya komoly filológiai munkával közelíti meg a többnyelvűség nyomán a transzkulturális viszonyokat, amelyeket a más nyelvű

28 Vö. NÉMETH Zoltán, *Transzkulturalizmus és bilingvizmus. Elmélet és gyakorlat = Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban – Transzkulturalizmus a bilingvizmus v literatúre*, NÉMETH Zoltán – Magdalena ROGUSKA (szerk.), Nyitra – Nitra: Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem – Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre, 2018, 9–18.

antik, középkori, reneszánsz stb. irodalommal alakított ki összetett kapcsolatrendszer által a cseh irodalom – általában egy-egy írói életműre vagy szövegre koncentrálva. Ez a filológiai stratégia a magyar irodalom közegében is jól használható.

Irodalom

HEIMBÖCKEL, Dieter – WEINBERG, Manfred, *Interkulturalität als Projekt*, Zeitschrift für interkulturelle Germanistik, 2014/2., 119–146.

NÉMETH Zoltán, *Transzkulturalizmus és bilingvizmus. Elmélet és gyakorlat = Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban – Transzkulturalizmus a bilingvizmus v literatúre*, NÉMETH Zoltán és Magdalena ROGUSKA (szerk.), Nyitra – Nitra: Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem – Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre, 2018, 9–18.

PETRBOK, Václav – SMYČKA, Václav – TUREK, Matouš – FUTTERA, Ladislav (szerk.), *Jak psát transkulturní literární dějiny?*, Praha: Akropolis, 2019.

TUREČEK, Dalibor, *Summář. Diskurzivita české literatury 19. století*, Brno: Host, 2018.

WELSCH, Wolfgang, *Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today = Spaces of Culture: City, Nation, World*, szerk. Mike Featherstone és Scott Lash, London: Sage, 1999, 194–213. URL: http://www2.unijena.de/welsch/papers/W_Welsch_Transculturality.html (Letöltés dátuma: 2020. 11. 18.)

How to Write a History of Transcultural Literature?

Abstract. One of the defining literary discourses of the last decades can be linked to the phenomenon of transculturalism, its central concepts being migration, globalism, multilingualism and multiple identities. The study addresses the question of whether the theoretical framework of transculturalism can only be applied to the experience and discourse of recent decades, or whether it can be applied and extended to historical formations. Does transculturalism have a historicity and a historical perspective? The first point of reference of the study is a monograph edited by Ladislav Futera, Václav Petrbok, Václav Smyčka and Matouš Turek. - Jak psát transkulturní literární dějiny [How to write a history of transcultural literature?] (2019), whose studies approach the above question from several perspectives.

Keywords: transculturalism, literary history writing, canon, Hungarian literature outside Hungary

Németh Zoltán
Varsói Egyetem, Magyar Tanszék,
Dobra 55, 00-312 Warszawa,
nemetx@gmail.com